

TÂRİHU MEDİNETİ DIMAŞK

ti Dimaşq ile ilgili bir doktora tezi hazırlamıştır (*Professors, Prophets, and Politicians 'Ali Ibn 'Asâkir's Târiḫ Madinat Dimashq*, 1994, Ph. D., University of Wisconsin-Madison).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşq* (nşr. Selâhaddin el-Müneccid), Dimaşk 1371/1951, neşreden giriş, I, 28-55; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, XIII, 76; Ebû Şâme, *ez-Zeyl 'ale'r-Ravzateyn*, s. 47; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 309-310; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XX, 558-560; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, IV, 1328-1329; Sehâvî, *el-İ'ân bi't-tevbiḥ*, bk. İndeks; Serkîs, *Mu'cem*, I, 182; Brockelmann, *GAL*, I, 403-404; *Suppl.*, I, 566-567; a.mlf., "İbn Asâkir", *İA*, VII, 701-702; N. Elisséef, *Nûr ad-dîn*, Damas 1967, I, 16-18; a.mlf., "İbn 'Asâkir", *EP* (İng.), III, 714; F. Rosenthal, *A History of Muslim Historiography*, Leiden 1968, s. 468, 475, 603; Müneccid, *Mu'cem*, V, 34-35; a.mlf., *Mu'cemü'l-mü'errihîne'd-Dimaşkıyyîn*, Beyrut 1398/1978, s. 38-52; Şâkir Mustafa, *et-Târîhu'l-'Arabî ve'l-mü'errihîn*, Beyrut 1979, II, 240-243; Ramazan Şeşen, *Salâhaddin Devrinde Eyyübîler Devleti*, İstanbul 1983, s. 20, 215, 270, 276, 344; a.mlf., *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998, s. 117-118; T. Bianquis, *Damas et la Syrie sous la domination fatimide (359-468/969-1070): Essai d'interprétation de chroniques arabes médiévales*, Damas 1986-89, I-II, tür.yer.; R. Stephen Humphreys, *İslam Tarih Metodolojisi -Bir Sosyal Tarih Uygulaması-* (trc. Murtaza Bedir - Fuat Aydın), İstanbul 2004, s. 292-296; J. Gilbert, "Institutionalization of the Ulama in Medieval Damascus", *St.I*, LII (1840), s. 105-134; Wadad al-Qâdi, "Damascene Scholars During the Fatimid Period: An Examination of Ali b. Asâkir's Tarih Madinat Dimashq", *al-Masâq*, VII, Leeds 1994, s. 37-75; Eyüp Baş, "İbn Asâkir ve Tarihü Dimaşk'ı Üzerine", *AÜİFD*, XXXIX (1999), s. 691-706.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

TÂRİHU'S-SİKÂT

(bk. es-SİKÂT).

TÂRİHU'İ-ÜMEM ve'İ-MÜLÛK

(تاریخ الأمم والملوك)

Muhammed b. Cerîr et-Taberî'nin
(ö. 310/923)
umumi tarihe dair eseri.

Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk, Târîhu'r-rusûl ve'l-enbiyâ' ve'l-mülûk ve'l-hulefâ', Aḥbârü'r-rusûl ve'l-mülûk, Târîhu't-Taberî adlarıyla da bilinir. Müellif, tefsirini tamamladığı 290 (903) yılında yazmaya başlayıp 303 (915-16) yılında bitirdiği, kendisine "ebü'l-müerrihîn, şeyhü'l-müerrihîn" unvanlarını kazandıran eserinde yaratılıştan itibaren 22 Zilhicce 302 (8

Temmuz 915) tarihine kadarki olayları anlatır. Taberî, mukaddimede tarihi "belirli bir zamanda ve belirli bir mekândaki insan fiillerini ele alan ilim dalı" şeklinde tarif eder. Ardından haberleri bize ulaşan peygamberlerin, hükümdarların ve halifelerin tarihini, iktidar günlerindeki olayları kısaca yazacağını söyleyerek kitabının konusunu belirler. Müellif, hayatlarına dair bilgi verdiği kişiler hakkında ulaşabildiği haberleri yazmakla yetinmekte, bunlarla ilgili herhangi bir değerlendirme yapmamaktadır. Aynı şekilde naklettiği rivayetlerin doğruluğu üzerinde fikir belirtmeksizin sorumluluğu haberleri nakledenlere, bunların kabul edilip edilmemesiyle ilgili kararı da okuyucuya bırakmaktadır. Böylece Taberî, tefsirinin aksine *Târîhu'l-ümem*'de -çok istisnaî durumlar hariç- kendi görüş ve düşüncelerine hemen hiç yer vermemiştir. Ancak naklettiği haberlerin isnad zincirine dikkat etmiş ve bu yönüyle temayüz etmiştir.

Mukaddimeden sonra Hz. Âdem'le eserine başlayan Taberî, Tevrat'taki sıraya göre nebî ve resullerin hayatlarıyla dönemlerindeki olayları anlatır ve haklarındaki Kur'an âyetlerini tefsir eder. Peygamberlerin çağdaşları olan hükümdarlar, İsrâilîoğulları, Hz. İsa'dan sonraki Romalılar, onların Suriye'deki yönetimleri, bilhassa Fars hükümdarları ve Araplar'la münasebetleri, Yemen ve Irak'taki siyasî ve askerî faaliyetleri üzerinde durur. Kâbe'nin Hz. İbrâhîm ve oğlu İsmâil tarafından inşası gibi hakkında çok zengin malzeme bulunan konulara genişçe yer verir (*Târîḫ*, I, 251-271). Taberî bu bölümü kaleme alırken İbn Abbas'tan, bir kısmı yahudi asıllı Abdullah b. Selâm, Vehb b. Münebbih ve Kâ'b el-Ahbâr gibi sahâbî ve tâbiilerden, Tevrat, Talmut ve İncil tercümelerinden, İsrâiliyat'tan, halk arasında yaygın bazı efsanevî haberlerden ve özellikle İbn İshak'tan yararlanmıştır. Fars tarihini yazarken İbnü's-Sâib el-Kelbî ile oğlu Hişâm b. Muhammed el-Kelbî'nin eserleri yanında Pehlevîce'den Arapça'ya çevrilen kitaplardan ve bilhassa İbnü'l-Mukaffa'nın eserlerinden faydalanmıştır. Roma ve Bizans imparatorlukları ile Selevkoslar hakkında Suriye hıristiyanlarının tercüme ettiği eserleri esas almıştır. Taberî, Câhiliye devri Arap tarihini ve özellikle eyyâmü'l-Arab'la ilgili olayları kaleme alırken Ubeyd b. Şerîyye, Asmaî, Şa'bî, Hişâm b. Muhammed el-Kelbî, Heysem b. Adî ve İbn İshak'tan, Yemen tarihi için Vehb b. Münebbih ve Muhammed b. Kâ'b el-Kurazî'nin eserlerinden yararlanmıştır. Bizans'ın Suriye ve Fi-

listin'deki Gassânîler'le, Sâsânîler'in Irak'taki Hîre emîrleri ve Yemen'deki hâkimiyetleri dolayısıyla Himyerîler'le münasebetlerini Arap tarihini yakından ilgilendirdiği için daha geniş biçimde ele almıştır.

Taberî, Resûlullah'ın hayatını anlatmaya onun doğumuyla başlar (*a.g.e.*, II, 155-166); dedesi Abdülmuttalib'den büyük cediti Adnân'a kadar giden şeceresinde yer alan kişilerin neseplerine ve hayatlarına dair bilgi verir (*a.g.e.*, II, 239 vd.). Hicrete kadar meydana gelen olayları konularına göre sıralayan müellif, 1-302 (622-915) yılları arasını ise kendisinden önce Heysem b. Adî ve Halîfe b. Hayyât'ın yaptığı gibi hicretin her yılına ait olayları ayrı başlıklar altında kaleme almıştır. Her yılın sonunda o yıl vefat eden meşhur kişilerin adını kaydeder; ilim adamlarının, kumandanların, bazı ünlü kişilerin ve bilhassa halifelerin hayatı hakkında genişçe bilgiler verir; valileri, kadıları, zaman zaman bazı üst bürokratları ve o yılın emîr-i haccını zikreder. Taberî, *Târîhu'l-ümem*'in siyer kısmında öncelikle İbn İshak'ın eserinden yararlanmış, Urve b. Zübeyr, Şurahbîl b. Sa'd, Âsım b. Ömer b. Katâde, Zührî ve İbn Sa'd gibi müelliflerin kitaplarından istifade etmiştir. Hulefâ-yi Râşidîn dönemi gelişmeleri arasında ridde olayları ve fütuhata dair haberlerde Seyf b. Ömer'in rivayetlerine ağırlık vermiş, Vâkıdî, Medâinî ve Hişâm b. Muhammed el-Kelbî'nin eserlerinden ıktibaslarda bulunmuştur. Cemel ve Sıffin olayları ve Emevîler hakkında Ebû Mihnef ile Avâne b. Hakem'e, özellikle İbn İshak'ın yalnızca Hz. Peygamber'in siyerine inhisar etmeyen megâzî kısmına ve yine ona nisbet edilen *Târîhu'l-hulefâ'* adlı eserle Vâkıdî, İbn Şebbe ve Hişâm b. Muhammed el-Kelbî'nin rivayetlerine başvurmuştur. Emevîler'in sonu ve Abbâsîler'in kuruluşuyla ilgili konularda İbn Ebû Hayseme, Medâinî, Ömer b. Râşid, Heysem b. Adî ve diğer tarihçilerin kitaplarından faydalanmıştır. Taberî çağdaşı olan İbn Kuteybe, Belâzürî, Ya'kübî ve Dîneverî gibi tarihçilerin rivayetlerine eserinde hiç yer vermemiştir. Kitapta bazı resmî belgelere, bunlar arasında muahede ve ahidnâme metinlerine, resmî yazışmalara, siyasî ve ilmi muhtevalı mektuplara, hutbelere, karşılıklı konuşmalara, bazı münazaralara ve şiirlere rastlanmaktadır (Taberî tarihinin kaynakları, senedleri ve özellikle İbn Abbas ekolüyle İbn İshak kaynaklı haberlerin önemi için bk. Cevâd Ali, I [1950], s. 200 vd.).

İbn Miskeveyh, Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, İzzeddin İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Fidâ İbn Ke-

sîr ve İbn Haldûn gibi pek çok tarihçi eserlerinde *Târîhu'l-ümem*'i esas almış ve çoğu kere onu özetlemiştir. Meselâ en güvenilir tarihçilerden sayılan İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*'in Taberî'nin kitabının sonuna kadar gelen bölümünü bu eserdeki senedleri ve zayıf bulduğu rivayetleri çıkarmak, gerekli gördüğü yerlerde açıklama yapmak ve onun yazmadığı olayları başka kaynaklardan eklemek suretiyle kaleme almıştır. İslâm dünyasında içerik ve metot bakımından büyük ilgi gören *Târîhu'l-ümem*'e birçok tekmile ve zeyil yazılmış, muhtasarları yapılmıştır. Eserin ilk zeyil bizzat müellif tarafından kaleme alınmış ve bu zeyilin günümüze kadar gelen kısmı *el-Müntehab min Zeyli'l-müzeyyel* adıyla yayımlanmıştır (Taberî, XI, 491-687). *Târîhu'l-ümem*'in zamanımıza intikal eden en önemli iki zeylinden biri aynı zamanda eseri ihtisar eden Arîb b. Sa'd el-Kurtubî'nin 291-320 (904-932) yılları arasındaki olayları içeren *Şilatü Târîhi't-Taberî* adlı eseridir (a.g.e., XI, 9-184). Diğer zeyil ise 487 (1094) yılına kadarki olayları kapsayan Muhammed b. Abdülmelik el-Hemedânî'nin *Tekmiletü Târîhi't-Taberî*'sidir (a.g.e., XI, 187-489; diğer zeyiller için bk. a.g.e., neşredenin girişi, I, 26-27; Sezgin, I/2, s. 164-165). Taberî'nin öğ-

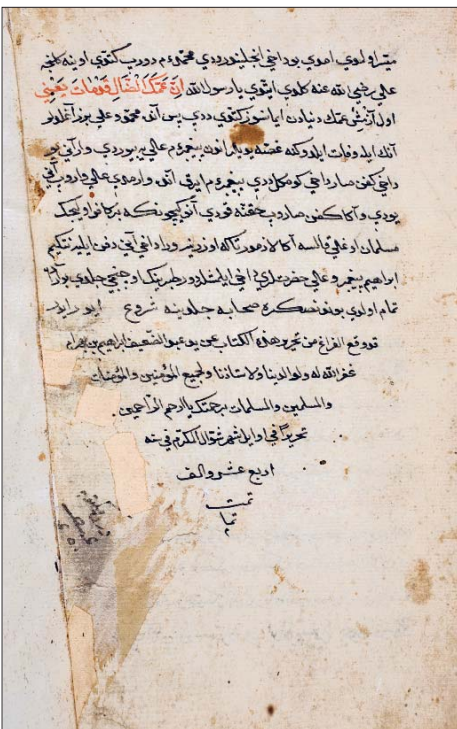
rencilerinden Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed el-Fergânî'nin *el-Müzeyyel (Şilatü't-târih)* ve Sâbit b. Sinân es-Sâbî'nin *Kitâbü't-Târîh* adlı zeyilleri günümüze kadar gelmemiştir. Yukarıda işaret edilen müelliflerin dışında İbnü'n-Nedîm, eserin muhtasarını yapan dört kişinin daha adını vermektedir (*el-Fihrist*, s. 341; diğer muhtasarlar için de bk. Sezgin, I/2, s. 165). Bunlardan Şimşâtî'nin eseri aynı zamanda bir zeyildir (bk. ŞİMŞÂTÎ).

Geniş ve zengin bir tarih malzemesini ihtiva eden *Târîhu'l-ümem*, gerek hicretin ilk üç asrındaki tarih ve siyer âlimlerinin zamanımıza ulaşmayan kitapları gerekse daha sonraki tarih çalışmaları için çok değerli bir kaynak niteliğindedir. Ignazio Guidi, *Târîhu'l-ümem*'in iki ciltlik kısmî bir neşrini yapmıştır (Leiden 1882-1886). Eserin tamamının ilk bilimsel neşrini Michael Jan de Goeje başkanlığındaki bir şarkiyatçılar heyeti, çeşitli kütüphanelerden toplanan yazmaları esas alarak Latince geniş bir mukaddimeyle birlikte başlangıçtan Hulefâ-yi Râşidîn dönemi sonuna kadarki dönemi I (altı cilt), Emevîler dönemi II (üç cilt) ve Abbâsîler dönemi III (dört cilt) olmak üzere üç seri üzerinden, bazı terimler için lugatçe, indeks ve zeyillerle beraber on beş cilt halinde yayımla-

mıştır (Leiden 1879-1901). Bu neşrin Leiden ve Beyrut'ta ofset baskıları yanında yine aynı metni esas alan biri on üç, diğeri sekiz ciltlik iki ayrı baskısı daha gerçekleştirilmiştir (Kahire 1928, 1939). Mısırlı Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhim, bulduğu bazı yeni yazmalardan faydalanarak *Târîhu'l-ümem*'i zeyilleriyle birlikte yeniden neşretmiş (I-XI, Kahire 1960-1970), bunun daha sonra birçok ofset baskısı yapılmıştır. *Târîhu'l-ümem* Muhammed b. Tâhir el-Berzencî tarafından da rivayetler değerlendirilip sahih ve zayıf olanlar ayrı ciltlerde olmak üzere yayımlanmıştır (*Şahihi ve Za'ifu Târîhi't-Taberî*, I-XIII, Dimaşk-Beyrut 1428/2007).

Eserin şöhreti kısa zamanda yayılmıştır. Bunun en önemli delillerinden biri, müellifin ölümünden yaklaşık kırk yıl sonra 352'de (963) Sâmânî Emîri I. Mansûr b. Nûh adına veziri Ebû Ali Bel'amî'nin eseri Farsça'ya çevirmiş olmasıdır. Bel'amî, tercüme sırasında senedleri çıkarıp eseri büyük ölçüde kısalttığı gibi İran tarihiyle ilgili bazı bilgileri kitaba eklemiştir. Bu Farsça metin, Hızır b. Hızır el-Âmidî tarafından 935-937 (1528-1530) yıllarında Arapça'ya tercüme edilmiş, ayrıca *Târîhu'l-ümem*'in aslı basılmadan bazı şarkiyatçılar tarafından kullanılmış, M. H. Zotenberg eseri Fransızca'ya çevirmiştir (I-IV, Paris 1867-1874; Arapça tercümenin mütercim hattıyla olan yazması için bk. Sezgin, I/2, s. 165). Bel'amî'nin Taberî tarihi tercümesini 710'da (1310) Hüsameddin Çelebi, 881'de (1477) Hüseyin b. Sultan Ahmed Batı Türkçesi'ne, Vâhidî-yi Belhî 928'de (1522) Doğu Türkçesi'ne tercüme etmiştir. Mevlânâ Mehmed İzmîrî'nin beş ciltlik tercümesi yayımlanmıştır (Kahire 1260, 1275). Öte yandan İstanbul'da Taberî tarihinin Türkçe bir çevirisi *Târîh-i Taberî-i Kebîr Tercümesi* adıyla üç ve beş cilt halinde neşredilmiş (1260, 1288, 1290, 1292, 1327-1328; bu tercüme Latin harfleriyle de basılmıştır, I-III, Konya 1980-1982, III, İstanbul 1983; *Târîh-i Taberî* [haz. M. Faruk Gürtenca], I-IV, İstanbul 2003, 2007), ancak birbirinin aynı olan bu tercümelerin kimin tarafından gerçekleştirildiği belirtilmemiştir. Matrakçı Nasuh'un, Kanûnî Sultan Süleyman devrinde *Mecmau't-tevârih* adıyla yazdığı Osmanlı tarihinin başına *Târîhu'l-ümem*'den yaptığı tercümeyi koyduğu tesbit edilmiştir. Fakat Hüseyin G. Yurdaydın'ın Matrakçı Nasuh'a aidiyetini belirlediği ve onun zeyilleriyle yeni bir hüviyet kazandığını söylediği yazma nüshalar Taberî'nin Arapça aslıyla henüz karşılaştı-

Târîh-i Taberî Tercümesi'nin ilk ve son sayfaları (Süleymaniye Ktp., Yazma Başlıklar, nr. 3810)

TÂRİHU'İ-ÜMEM ve'İ-MÜLÜK

rılmadığından Bel'amî tercümesiyle ilgili bilinmemektedir (Matrakçı Nasûh, s. 21-48; ayrıca bk. DİA, XXVIII, 143-145). Taberî tarihinin asıl metninin Zakir Kadiri Ugan ve Ahmet Temir tarafından yapılan Türkçe tercümesi Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Eserin baştan 22 (643) yılına kadarki hadiselerle dair olan kısmı Maarif Vekâleti Şark-İslâm Klasikleri Serisi'nde Milletler ve Hükümdarlar Tarihi adıyla dört seri üzerinden yedi cilt halinde (I [üç cilt], II [iki cilt], III [bir cilt], IV [bir cilt]) neşredilmiş (İstanbul 1954-1958), daha sonraki yıllarda da birkaç defa basılmıştır. Son dönemde Amerika'da birden fazla mütercim tarafından The History of al-Tabarî adıyla İngilizce'ye çevrilen Târîhu'l-ümem Franz Rosenthal'in yazdığı geniş bir girişle beraber yayımlanmıştır (I-XXXVIII, Albany State University of New York 1985-1999). Târîhu'l-ümem ve'İ-mülûk ile müellifini çeşitli yönlerden ele alan birçok çalışma bulunmaktadır (bk. TABERÎ, Muhammed b. Cerîr [Literatür]).

BİBLİYOGRAFYA :

Taberî, Târîh (Ebû'l-Fazl), neşreden giriş, I, 5-32; ayrıca bk. tür.yer.; a.e.: The History of al-Tabarî (trc. F. Rosenthal), New York 1989, tercüme eden giriş, I, 5-147; İbnü'n-Nedîm, el-Fihrist, Kahire 1348, s. 340-341; Yâkût, Mu'cemü'l-üdeba', XVIII, 68-70; Ahmed Muhammed el-Havfî, et-Taberî, Kahire 1963, s. 180-232; Hüseyin G. Yurdaydın, Matrakçı Nasûh, Ankara 1963, s. 21-48; Sezgin, GAS (Ar.), I/2, s. 159-168; Muhammed ez-Zühayrî, el-İmâm et-Taberî, Dimaşk 1990, s. 197-245; Hasan Kurt, Taberî'nin Hayatı ve Tarihçiliği (yüksek lisans tezi, 1991), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; a.m.f., "Taberî'nin Tarih Anlayışı", İslâmî İlimler Dergisi, III/2, Ankara 2008, s. 89-103; Ramazan Şeşen, Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı, İstanbul 1998, s. 52-57; Cevâd Ali, "Mevâridü Târîhi't-Taberî", MMLr., I (1950), s. 143-231; II (1951), s. 135-190; III (1954), s. 16-56; VIII (1961), s. 425-436; İmâdüddin Haîlî, "Mülâhazât fî meşâdirit-Taberî 'an şadri'd-devleti'l-'Abbâsiyye", Mecelletü'l-Bahşî'l-İlmî ve't-türâşî'l-İslâmî, II, Mekke 1399/1979, s. 193-218; L. I. Conrad, "Notes on al-Tabarî's History", JRAS, III/1 (1993), s. 1-31; Muhidin Mulaic, "Eusebius and Tabarî: A Comparative Study of the Conception of History", al-Shajarah, VII/2, Kuala Lumpur 2002, s. 283-313; R. Paret, "al-Tabarî", EI (Fr.), IV, 607-608; Fikret İşıltan, "Taberî", İA, XI, 595-597; C. E. Bosworth, "al-Tabarî", EI² (Fr.), X, 14-15; Hüseyin Gazi Yurdaydın, "Matrakçı Nasuh", DİA, XXVIII, 143-145.

MUSTAFA FAYDA

TARİK (الطريق)

Bir hadisi rivayet eden kimselerin adlarının tarihi sırayla kaydedildiği bölüm, sened (bk. İSNAD).

TARİK (الطريق)

Kıraat ilminde bir okunuşa onu râviden alan kimseye nisbetle verilen ad; bu ilimde yedili, onlu ve on dörtlü sistemlerin her biri; kıraat öğretiminde belli eserlerin sistemi ya da belli ülke ve şehirlerde benimsenen metodu (bk. KIRAAT).

TARİK (طريق)

XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyılın başlarında yayımlanan bazı gazetelerin ortak adı.

Tarîk ismi biri diğerinin devamı olmayan birkaç gazete için kullanılmıştır. İlk Filip Efendi tarafından büyük boy dört sayfa olarak, "Yevmî Osmanlı gazetesidir" iba-

resiyle 7 Mart 1884 tarihinden itibaren cuma günleri İstanbul'da yayımlanmıştır. Gazetenin on beş yılı aşan bir süre varlığını koruduğu bilinmektedir. En düzenli koleksiyona sahip Hakkı Tarık Us Kütüphanesi'ndeki son sayısı 5076 numaralıdır (13 Şubat 1315 r. / 25 Şubat 1900). Yayın ilkeleri ilmî, edebî, toplumun yararına olan yazı ve makaleleri yayımlamak, garaz ve şahsiyattan uzak her konuya ve değerlendirmeye sayfalarını açık bulundurmak şeklinde belirlenmiştir. Dönemin diğer bazı yayın organları gibi Osmanlı ülkesine ve dış ülkelere ait haberlerle birlikte yorumlara, ayrıca resimlere ve resimli ilânlara yer verilmiştir. Önemli bölüm başlıkları "İcmâl-i Ahvâl, Tevcihât, Telgraf Havadisî, İlân ve Resmî İlân, Musâhabe-i Edebiyye, Musâhabe-i Fenniyye, Mütenevvia" şeklindedir. Başmuharirliğini bir süre Kemalpaşazâde (Lastik) Said Bey, uzunca bir süre de Selânikî Tevfik üstlenmiş, son yıllarında bazı Servet-i Fünûncular'ın yazıları gazetede yer almıştır. Hüseyin Cahit (Yalçın) gazete-

Tarîk'in Filip Efendi yönetiminde çıkan 93. sayısının başlığı ile aynı adla Muslihüddin Adil'in çıkardığı gazetenin ilk sayfasından bir detay

